

A BUDA VISSZAFOGLALÁSÁT ÁBRÁZOLÓ
LOTHARINGIAI GOBELINEK KÉRDÉSEI

Egyetlen ábrázolást ismerünk, amely a XVII. században Buda városának a belső részét ábrázolja. Ennek az ábrázolásnak — mint első meghatározója, az 1886. évi történelmi kiállítás rendezője, Majláth Béla megállapította — a „színhelye a mai Szentháromság tere”. Az ábrázolás egy gobelinen látható, amely — ugyancsak Majláth szerint — Lipót lotharingiai herceg „parancsára készült a La Malgrange gyárban Nancy mellett, Herbel Károly lotharingiai festő... tervezetei után”, s 1886-ban „Ő cs. és Apostoli kir. Felsége” birtokában volt.¹ Ez a gobelin került Budapesten, a török uralom alól való felszabadítás emlékére rendezett kiállításon, bemutatásra. A gobelinről készített fénykép a kiállítás ismertetése során még ugyanebben az évben megjelent a Vasárnapi Újságban,² s közölte azt Károlyi Árpád is illusztrációként a visszafoglalás 200. évfordulójára kiadott „Buda és Pest visszavívása 1686-ban” című könyvében, megjegyezvén, hogy a gobelin-ábrázolás „van der Meulen vázlata szerint készült.”³

A gobelint 1936-ban, ekkor már mint a bécsi Kunsthistorisches Museum tulajdonát, ismét kiállították Budapesten, a Buda visszafoglalásának 250. évfordulóján az Iparművészeti Múzeumban rendezett emlékkiállításon, s képét a kiállítás leíró lajstromában Layer Károly közzé is tette.⁴ Közölte a képet e kiállítás ismertetése kapcsán a Magyar Művészetben Jajczay János,⁵ valamint 1944-ben a „Budapest a törökkorban” című könyvében „Az égő budai vár” címmel Fekete Lajos is.⁶ Jajczay és Fekete a kép közlésénél Layer meghatározását vette át, amely szerint az „Charles Herbel (†1703) kardonja után a Nancy melletti La Malgrange-ban készült 1725 körül”.

A gobelin budapesti bemutatásaival és képének többszöri közlésével ismertnek mondható. Ennek ellenére első bemutatásától, s első magyarországi leírásától kezdve az adatok, meghatározások egyre bizonytalanabbá, s végül egyre zavaróvá váló közlése kísérte. Majláth szerint Herbel tervezete után

¹ Majláth Béla, A történelmi kiállítás katalógusa. Bp. 1886. 257—258.

² Vasárnapi Újság, 1886. 34. szám.

³ Károlyi Árpád, Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp. 1886. 415.

⁴ Layer Károly, Buda visszafoglalása 250-ik évfordulójának emlékkiállítása. Leíró lajstrom. Bp. 1936. 17.

⁵ Jajczay János, Buda visszafoglalásának emlékei. Magyar Művészet, XII. (1936) 338.

⁶ Fekete Lajos, Budapest a törökkorban. Bp. 1944. XLV. tábla.

készült el a Nancy melletti La Malgrange gyárban, Károlyi szerint van der Meulen vázлата szerint, Layer ötven év múlva ismét Herbel-t és La Malgrange-t említett, s készítésének idejét 1725-re tette. Fekete Lajos viszont úgy határozta meg, hogy „La Malgrange 1725 körül készült falkárpítja”. Változott az első és a második budapesti bemutatás között és után a gobelin címe is. Majláth szerint „Lotharingiai Károly hg fővezér bevonulása Budavárába, a bevétel utáni öldöklések s rablások első napján”, a Vasárnapi Újság közlése szerint „Budavár bevétele és kifosztása a keresztény hadak által 1686. szept. 2.”, Layer szerint „A janicsárok lemészárlása és Buda város fosztogatása”, Fekete szerint „Az égő budai vár”.

Az első — helyes — meghatározás témájából és helyszínéből végül az „égő budai vár” lett, s Herbel kartonjából (vagy van der Meulen vázlatából) La Malgrange, mint művész. Az ábrázolás témájának és helyszínének bizonytalan meghatározása következtében az ábrázolás topográfiai hitelességének vagy forrásértékének a vizsgálatára egyáltalán nem került sor, s a gobelin készítésének a körülményei is meglehetősen összezavarodtak a különböző leírások és ismertetések során, s figyelmen kívül hagyták Böheim Vendelnek 1898-ban a „Habsburg-ház műkincseiről” megjelent leírását, amely részletesen tárgyalta és felsorolta a — részben a bécsi császári és királyi Hofburg szertartási lakosztályában I. Ferenc császár hagyatékából származó — lotharingiai gobelineket, amelyeknek egyike „a janicsárok lemészárlása és Buda zsákmányolása” tárgyú, s szerinte is Herbel tervei szerint készült gobelin.

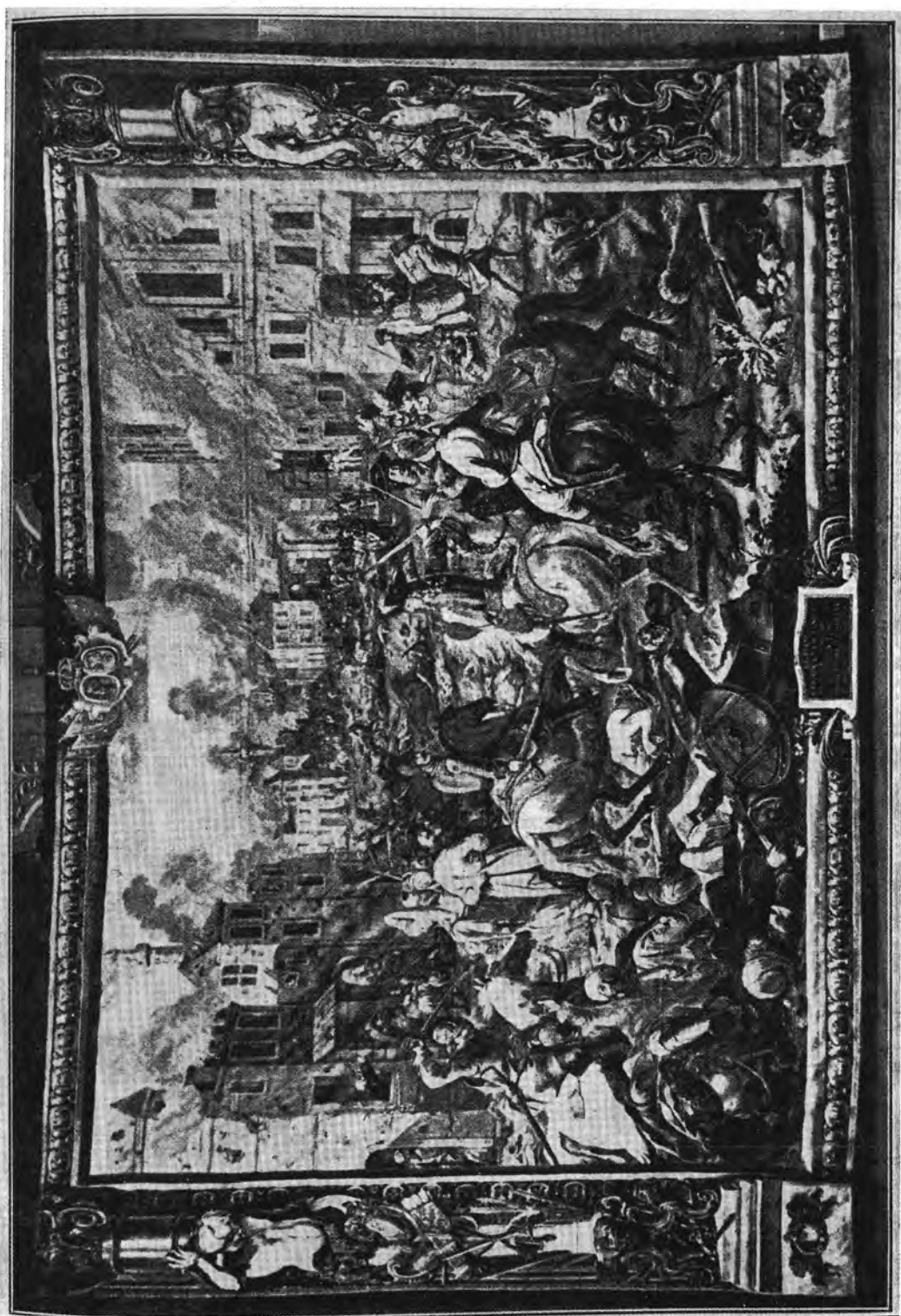
Böheim közléséből ismert volt az is, hogy a lotharingiai ház „egyik legkiválóbb tagjának hőstetteiért való lelkesedését és elragadtatását művészi kárpitoknak” két „gazdag sorozatával juttatta pompás és méltó kifejezésre”. Az első sorozat 1705 táján készült Charles Mitté vázлатai szerint a Nancy melletti La Malgrange gyárban, s öt darabból állott, a másik tizenkilenc darabból álló sorozat pedig, Herbel tervei szerint, ugyanott, 1720 táján (1729-ig).⁷ Az első sorozat is tartalmazott egy „Buda zsákmányolása” tárgyú gobelint, azonban ez a legutóbbi évekig ismeretlen volt. Ezt a gobelint 1954-ben mutaták be a nancy-i Musée Lorrain Szarvasok Termében, s fényképét 1958-ban tette közzé Michel Antoine.⁸ Ennek a gobelinnak a bemutatása és közlése nemcsak újra felveti a Buda város belsejét ábrázoló eddig ismert gobelinnel kapcsolatos kérdéseket, hanem azok megoldását is ösztönzi és elősegíti.

Lotharingiai Lipót 1697-ben a ryswicki békeszerződés alapján visszakapta a XIV. Lajos által 1670-ben elfoglalt hercegségét, s 1698-ban visszaszerezte az ősei által a XVI. század óta gyűjtött gobelinek gazdag gyűjteményét, s azok kezelését és restaurálását a nancy-i származású Charles Mitté-re bízta, kinevezte őt a „tapissier de l'hotel ducal et le chef du garde-meuble” tisztségére. Mitté a hercegi palota egyik szárnyában felállított szövőszékein előbb a régi gobelineket restaurálta, később kezdett csak foglalkozni új gobelinek készítésével.

Erre az ösztönzést Lotharingiai Lipót 1699. évi versailles-i látogatása adta. E látogatás során Lotharingiai Lipót XIV. Lajos palotájában a gobelin-művészet remekeit ismerte meg (a beauvais-i műhelyekből származó Királyok tör-

⁷ Böheim Vendel, A Habsburgház műkincsei. *Radisich* Jenő, Magyar műkincsek. Bp. 1898. II.

⁸ Michel Antoine, La tapisserie du pillage de Bude et les ateliers lorrains du XVIIIe siècle. — Musée Lorrain. Quelques enrichissements recents. Edition du Pays Lorrain. 1958. 41—48.

1. Buda kifosztása (a nagy győzelmi sorozatból)

ténetét, XIV. Lajos hódításait, stb.). E gobelin gyűjtemény jónéhány európai uralkodót késztetett arra, hogy gobelinszövő manufaktúrát létesítsen, amelyekben aztán a dinasztiajukat bemutató gobelinek készítették: Berlinben például a Nagy Választó történetét, Münchenben a Wittelsbach-ház történetét.

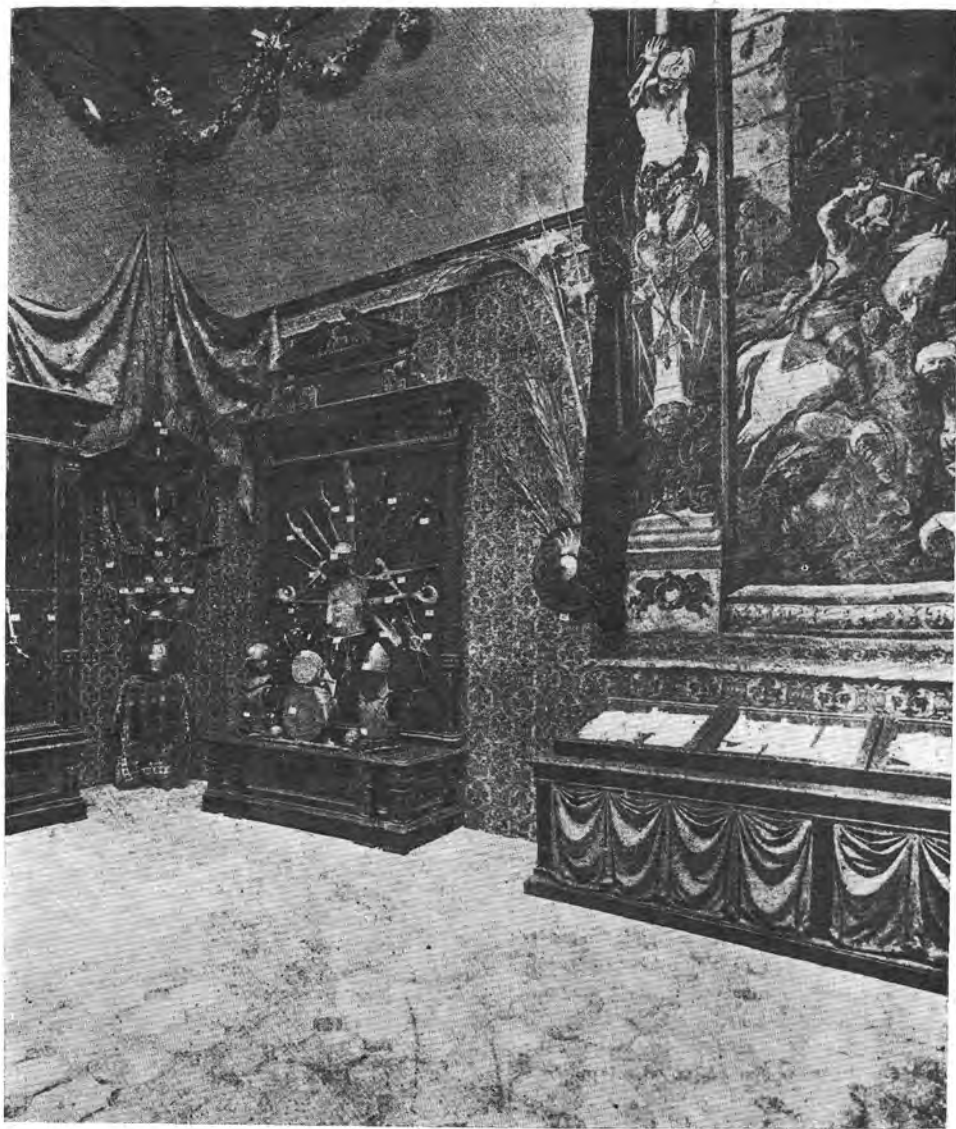
Lotharingiai Lipót Versailles-ből történt hazatérése után apjának, a török elleni háborúban nagy szerepet játszó Lotharingiai Károlynak a győzelmeit és dicsőségét ábrázoló gobelinek szövésével bízta meg Charles Mitté-t, aki 1705—1710 között — a hagyományok és az azokat elfogadó Michel Antoine szerint a Lotharingiai Károlyt a hadjárataira elkísérő Charles *Herbel* nancy-i festő kartonjai alapján — készített egy öt darabból álló sorozatot, amelyet Lotharingiai Károly győzelmei kis sorozatának neveznek. A sorozat egyes darabjai a következők:

- Buda elfoglalása
- Buda kifosztása
- Lotharingiai Károly bevonulása Budára
- A mohácsi győzelem
- Erdély leigázása

A sorozat egyes darabjainak készítési sorrendje nem állapítható meg, csak valószínűsíteni lehet, hogy a Buda kifosztása című gobelin készült elsőnek. Ez az egyetlen darab, amelyen márka és dátum (... C. M. E. = NANJI 1704 = Charles Mitté, Nancy) szerepel.

A nancy-i hercegi palota gobelinszövő-műhelyében ezzel a sorozattal párhuzamosan egy másik — 6 darabból álló — gobelin-sorozaton is dolgoztak, amely az év hónapjait ábrázolta, s még mielőtt befejezték volna a Lotharingiai Károly győzelmeit ábrázoló gobelinek kis sorozatát, Lotharingiai Lipót megbízást adott a Mitté-műhelynek egy másik, hasonló témájú, de nagyobb méretű sorozat készítésére. Az új győzelmi sorozat első kartonjait — Michel Antoine szerint — 1707—1709 között *Du Rup* francia festő készítette el, s halála után e munkát 1710—1717-ig a franciaországi *J. B. Martin* folytatta Jean Louis *Guyon*, Claude *Jacquart* és (állítólag) Andre *Gergonne* festők segítségével. *Du Rup* és *Martin* kartonjai alapján 20 nagyméretű gobelin készült, amely Lotharingiai Károly hadjáratainak a következő eseményeit ábrázolja:

- Pozsony felszabadítása
- Bécs ostromának abbahagyása
- A kahlenbergi csata
- Bécs felszabadítása
- Bécs védelembe helyezése
- A párkányi vár meghódítása
- Az esztergomi vár visszaadása
- Vác meghódítása
- A szentendrei sziget elfoglalása
- A felmentő török sereg veresége Érdsnél
- Esztergom ostromának abbahagyása és Érsekújvár elfoglalása
- A Buda segítségére jövő török sereg veresége
- Buda felszabadítása
- Buda kifosztása
- V. Károly diadala
- Szeged elfoglalása
- A mohácsi csata
- A mohácsi török tábor elfoglalása és kifosztása
- Eszék elfoglalása
- Erdély leigázása

2. Részlet az 1886. évi történelmi kiállításból

Meglehetősen hosszú idő telt el azonban, míg ez az új gobelin-sorozat elkészült, jóllehet kezdetben igen nagy lendülettel fogtak a munkához. 1709-ben már leszállították az első darabot, s a következő években a kivitelezés mértéke szerint (a sorrend nem ismeretes) két-hármasával szállították a hercegi udvarnak a gobelineket. A *nancy-i műhelyben* Mitté vezetésével 1711 végén már négy szövőszéken dolgoztak a Lotharingiai Károly győzelmei nagy sorozatán,

s a speciális kézimunka elvégzésére 1712-ben a párizsi Gobelin-monofaktúrából hoztattak Nancyba szöveteket, s ezzel a szövés minőségét jelentékeny mértékben javították. A műhely ezekben az években rohamosan fejlődött, s Mitté 1715-ben — üzleti reményekkel — engedélyt kért és kapott arra, hogy Nancy-ban a palotán kívül egy manufaktúrát alapítson. Mitté és munkatársai között 1717-ben súlyos ellentétek törtek ki, a szövések mérése és a munka díjazása miatt. A legjobb szövőmunkások ekkor elhagyták a nancy-i manufaktúrát, amely ettől kezdve már csak tengődött, és 1720-ban megszűnt.

Az 1717-ben Nancy-ból eltávozott munkások egyrésze Luneville-ben telepedett le. Luneville-ben Lotharingiai Lipót felesége, az orleans-i Erzsébet Sárolda hercegnő támogatásával és a párizsi Gobelin-manufaktúrából odaköltöző munkásokkal 1712-ben Josse Bacor alapított egy műhelyt. Itt azonban nem a Nancy-ban félbehagyott munkákat, a Mitté-manufaktúrában készített hatalmas tablók gyártását folytatták, hanem — Berain metszetei alapján — ajtófüggönyöket készítettek. Josse Bacor Sigisbert Mengin-nel együtt — aki a tőkét adta a vállalkozáshoz — 1720-ban megkapta Lotharingiai Lipóttól a Mitté-nek 1715-ben adott manufaktúra-privilegiumot. Vállalkozásuk azonban igen rövid életű volt. 1722-ben Mengin különvált az eladósodott Bacor-tól és Nancy város kapujánál állított fel egy basselisse-manufaktúrát, amely hat szövőszéken a lotharingiai hercegi udvar számára dolgozott, s itt készült 1726-ban az a szarvasvadászatot ábrázoló gobelin, amely 1950 óta a Musée Lorrain birtokában van.

Bacor 1723 közepe táján *La Malgrange*-ba költözött, és ott öt—hat szövővel a Mitté-t a hercegi garde-meuble hivatalában követő Alexandre Germaine igazgatása alatt elsősorban az 1717-ben abbahagyott nagy győzelmi sorozat befejezése volt a feladata a még Nancy-ban rajzolt kartonok alapján. Ebben a műhelyben készült el 1724-ben a kahlenbergi csatát ábrázoló gobelin, 1725-ben pedig a Bécs felszabadítása. Ezek után készítették el itt a másik két, Bécs ostromát ábrázoló gobelint, amelyek az 1683. szeptember 12-i csatának két aspektusát ábrázolják. A *La Malgrange*-ban készített gobelinek bordure-jei különböznek a Nancy-ban Mitté által szövöttektől. Ezeket Dieudonne Coclet díszítőfestő rajzolta. *La Malgrange*-ban tehát, a sorozat befejezéseképpen csupán négy gobelin készült. A nagy győzelmi sorozat befejezése után ez a műhely 1728—1737 között egy új, a hónapokat ábrázoló, tíz darabból álló gobelin-sorozatot készített, amely lényegében Joost van Heraelle brüsszeli sorozatának a másolata volt, Coclet és Bibiena rajzainak a módosításával. A *La Malgrange*-i műhely 1737-ben, a lotharingiai hercegi udvar távozásával kapcsolatosan megszűnt.

A lotharingiai hercegek gobelinjeinek a gyűjteményét 1737-ben Nancy-ból Toscana-ba vitték, s innen került Bécsbe, amikor Lotharingiai Ferenc feleségül vette Mária Teréziát. Lotharingiai Ferenc császár halálakor, 1765-ben a gyűjteményt a bécsi garde meuble-be olvastották be. 1918-tól kezdve az osztrák köztársaság tulajdona.

A gyűjtemény azonban két évszázad alatt megbomlott. Mitté hónapjait jelenleg Zágrábban őrzik, a *La Malgrange*-ben készített hónapokból 9 darabot a prágai várban. A kis győzelmi sorozatból a Buda kifosztását ábrázoló gobelin és a Luneville-ben készített szarvas-gobelin a nancy-i Musée Lorrain tulajdonában van. A nagy győzelmi sorozatból kettőt a XIX. század második felében a Magyar Korona tulajdonába adtak át (a Buda segítségére jövő török sereg vereségét és a Buda felszabadítását ábrázoló gobelineket), amelyek a budai királyi palotát díszítették. Ezek a buffet-galériában — a palotának a kupolától északra eső szárnyában — voltak elhelyezve, de az 1945. évi ostrom során elpusztultak. A gobelinek többsége jelenleg is Bécsben van, s Mitté-nek és

3. Buda kifosztása (a kis győzelmi sorozatból)

Bacornak több gobelinjét, köztük a győzelmi sorozatok egyes darabjait a Kunsthistorisches Museumban őrzik.⁹

⁹ Baldass, Die Wiener Gobelinsammlung. — Birk, Inventar der im Besitze des Allerhöchsten Kaiserhauses befindlichen niederländischen Tapeten und Gobelins. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlung des a. h. Kaiserhauses. I. 212.

A nancy-i, a luneville-i és a la malgrange-i gobelinszövő műhelyek, illetőleg manufaktúrák működése — főképp Michel Antoine kutatásai alapján — tisztázottnak tekinthető. Bizonyos az is, hogy a kis győzelmi sorozat teljességében, a nagy győzelmi sorozatból tizenhat gobelin *Mitté* irányításával 1705—1717 között Nancy-ban készült, négy pedig a nagy győzelmi sorozatból az 1720-as évek közepén La Malgrange-ban Bacor vezetésével. A kis győzelmi sorozaton a lotharingiai ház címere szerepel (arany pajzs, vörös szalagon három ezüst sas), a nagy győzelmi sorozaton pedig a lotharingiai és az orleansi ház kettős címere.

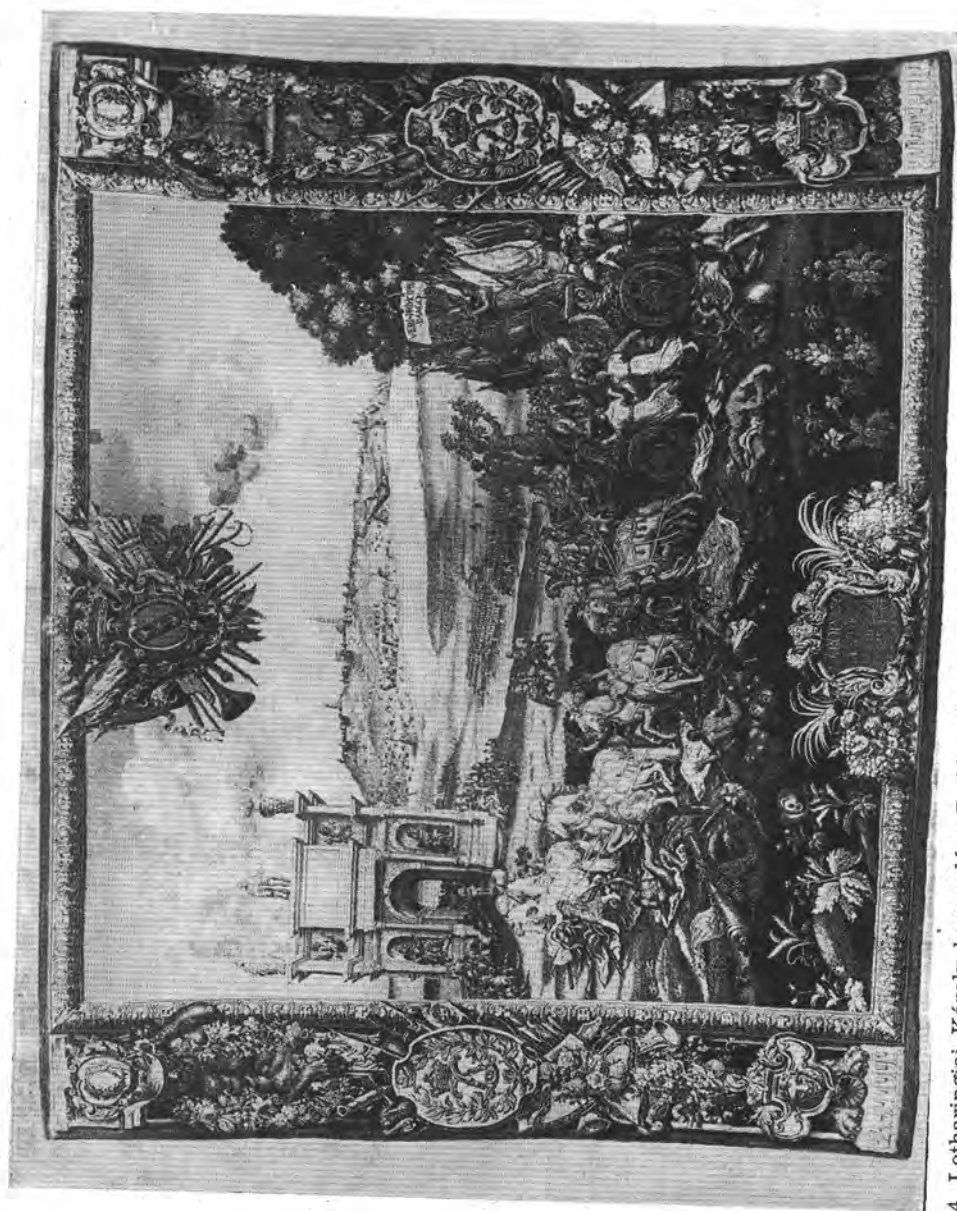
Miként a magyar szakirodalomban, úgy a külföldiben is bizonytalanság uralkodik a gobelinek vázlatait, a vázlatok forrásait illetően. A magyar szakirodalom Herbel tervezeteit, van der Meulen és Mitté vázlatait említi csak, különösebb bizonyítékok nélkül, s figyelmen kívül hagyja a sorozatok készítési idejét, a feltételezett tervezetek és vázlatok felhasználási lehetőségeit. Michel Antoine jónéhány művész nevét említi a gobelinekkel kapcsolatban: Herbel-t a kis sorozat, Du Rup-öt, Martin-t, Guyon-t, Jacquard-t és Gergonne-t a nagy sorozat révén. Ők — Michel Antoine szerint — a gobelinek szövéséhez szükséges kartonokat készítették (rajzolták és színezték), de nem tért ki sem ő, sem mások arra a kérdésre, hogy ezek a gyártási művelethez szükséges rajzok milyen források alapján keletkeztek.

Azt pontosan tudjuk ma már, hogy kik és mikor szőtték a kis és a nagy győzelmi sorozat gobelinjeit, és azt is tudjuk, hogy a szövéshez szükséges kartonokat kik készítették. A két budai gobelin tehát nem La Malgrange-ban, hanem Nancyban készült, az első (a most is Nancyban levő) talán Charles Herbel, a második (a Bécsben levő és Budapesten kétszer is kiállított) pedig bizonyosan Du Rup vagy J. B. Martin kartonja alapján. Az előképek (rajzok, esetleg festmények) kérdését azonban ez nem oldja meg.

A gobelinekkel kapcsolatban ismert művészek közül Charles Herbel szerepe a leginkább kérdéses. Ő semmiképpen nem vehetett részt a gobelinek kivitelezésében, hiszen 1702-ben már meghalt. Tudjuk viszont, hogy 1656 körül született Nancy-ban, s hogy mint festő elkísérte Lotharingiai Károlyt a hadjárataira, majd Bécsben, Lipót császár udvarában tevékenykedett. Lotharingiai Lipót herceg és felesége Nancy-ba való ünnepélyes bevonulásakor, 1698-ban Herbel készített a diadalív díszítésére huszonöt képet. A hagyományok szerint ezek lettek később a győzelmi sorozatok mintái, legalábbis a kis győzelmi sorozaté.¹⁰

A kis győzelmi sorozatnak azonban már eddig is három előképe (mintája?) volt ismert. A Buda elfoglalását és kifosztását ábrázoló gobelineknek nemcsak a témája, hanem a rajza is azonos az innsbrucki Hofburgban levő két nagy méretű olajfestménnyel (*Einstürmung von Ofen*, *Das verwüstete Ofen*), amelyeknek a festője ismeretlen. Egyesek Franz Josef *Textor* (más néven Weber) allgau-i származású festő és rézmetsző műveinek tartják, de szöbajhető készí-

¹⁰ Herbelről: *Thieme—Becker*, XVI. (1923) és *Horváth Henrik*, H. *Heinrich Faust és a bécsi gobelinek. Tanulmányok Budapest múltjából*, I. (1932) 62—63. Az a feltételezés, hogy Herbel olajfestményei az 1719. évi luneville-i tűzvész alkalmával pusztultak volna el, nem állja meg a helyét. *Michel Antoine* kutatásai szerint ez dokumentumokkal nem bizonyítható, s az sem biztos, hogy ezek a képek a luneville-i kastély díszítésére szöbáltak, valószínűbb, hogy Nancy-ban függöttek.

4. Lotharingiai Károly bevonulása Budára (a kis győzelmi sorozatból)

tők között említik Maitens, Greipel és Beer nevét is.¹¹Az olajfestmények készítése idejét a képeket közlők és ismertetők 1700 tájára teszik, s ez a megha-

¹¹ Az innsbrucki Hofburgban lévő két olajfestményről és Textor lehetséges szerepéről *Borbély Andor* írt (Kéziratok ábrázolások Buda visszafoglalásáról. Tanulmányok Budapest múltjából, V. (1936) 138. 141. — Ezt a két képet ismertette és közölte *Rózsa György* is. (Magyar szemmel Innsbruckban. Művészet, 1967. április 5—6.) A Buda belsajét ábrázoló képet közölte *Wellmann Imre* is (Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp. 1936. 379.). Textorra, Maitensre, Greipelre és Baerre vonatkozó adatok a *Thieme-Becker* megfelelő kötetekben találhatók.

tározás el is fogadható, hiszen a győzelmi gobelinek készítéséhez csak 1705 körül kezdhettek. Hogy a képek Textor művei lennének, kétséges. Textor 1741-ben halt meg Innsbruckban, 1727-ben nősült, igen fiatal volt 1700 körül, amikor a képek keletkeztek, az pedig teljes mértékben kizárt, hogy a képek topográfiai ábrázolásai az ő hitelt érdemlő rajzai nyomán készültek volna. Maitens, Greipel és Baer nevének az említése e képekkel kapcsolatban nem egyéb pusztán találgatásnál, amit egyáltalán nem indokol az, hogy ezek a művészek annak idején az innsbruck-i palota egyéb festményeinek a készítésén dolgoztak.

A kis győzelmi sorozatból a Lotharingiai Károly Budára való bevonulását ábrázoló gobelinnek az előképe az az olajfestmény, amelyet 1926-ban vásárolt a Fővárosi Múzeum Beichel karlsruhe-i építési igazgatótól, s amely a képen szereplő jelzés szerint H. Heinrich *Faust 1694-ben* készült alkotása¹² Felvethető az a kérdés, hogy vajon a három ismert olajfestmény nem egy művész — Faust — alkotása-e? A két innsbruck-i kép festési módja és rajza ennek a feltételezését nem teszi lehetővé.

Horváth Henrik, aki Faust olajfestményének a problémáival foglalkozott, feltételezte, hogy Faust személyes benyomásai alapján készítette a képet, s hogy Fontana-hoz, Juvigny-hez, az ifjabb Merian-hoz és Herbel-hez hasonlóan Lotharingiai Károly szűkebb törzskarához tartozott, s valószínűnek tartotta, hogy Faust festménye mintaképe volt annak a jelenleg Bécsben levő gobelinnek, amely a kis győzelmi sorozatból szintén Lotharingiai Károly diadalmenevét ábrázolja: „a gobelin ábrázolása tükörképben van visszaadva, a formaadás a speciális technikának megfelelően sommásabb, lágyabb a körvonalakban, merevebb a testtartásban, fakóbb s egyszersmind tarkább is a színskálában.”¹³

A kérdést azonban tovább bonyolítja az, hogy egy — a Lotharingiai Károly budai diadalmenetét ábrázoló — hasonló, de Faust képénél kisebb méretű olajfestmény található a krakkói Czartoryski Múzeumban is,¹⁴ sőt ugyanez a téma hasonló elrendezésben és részletezéssel szerepel az innsbruck-i Hofburg képei között is. Innsbruck-ban ugyanis nemcsak az a két — budai támájú — olajfestmény van, amelyet a harmincas években fedezett fel Borbély Andor, hanem a Hofburg reprezentatív őrségtermében (sala di guardia) tíz nagy méretű olajfestmény található, amelyeknek a témája Lotharingiai Károly győzelmei a törökökön, s valamennyi képnek ismerjük a gobelinben elkészített megfelelőjét is, egyrészt a kis, másrészt a nagy győzelmi sorozatban.

Ezek a képek a belsőépítészeti szempontokra kiképzett őrségteremben 1770 után kerültek elhelyezésre. Az innsbruck-i Hofburgot ugyanis Mária Terézia a szerényebb középkori épület felhasználásával csak 1754-ben kezdte kiépíttetni, s a háromemeletes épület, amelynek a reprezentatív helyiségei a második emeleten vannak, 1770-ben készült el, a helyiségek dekorációja pedig 1770—1776 között. Lotharingiai Ferenc császár az innsbruck-i Hofburgban halt meg 1765-ben, felesége, Mária Terézia nemcsak kápolnát építtetett emlékére, hanem a berendezésnél is a Lotharingiai ház emlékét és dicsőségét kívánta hangsúlyozni. Ezt szolgálta a kápolnán és az őrségtermen kívül az is, hogy a Hofburgban külön lotharingiai termet rendezett be.

Lotharingiai Károly, aki 1678-ban, miután feleségül vette Lipót császár nővérét, Tirol helytartója lett, s haláláig, 1690-ig Innsbruck-ban lakott. Fia, Lotharingiai Lipót innen költözött át 1698-ban Nancy-ba. A Hofburgban levő

¹² Fausról Horváth Henrik, i. m. 62—63.

¹³ Horváth Henrik, i. m. 62.

¹⁴ Rózsa György, Budapest régi látképei (1493—1800). Bp. 1963. 342. A krakkói kép mérete: 565 × 728 mm, az innsbrucki képeké pedig 182 × 277 cm.

5. A Buda segítségére jövő török sereg veresége

képek tehát nem készülhettek Innsbruckban, illetőleg az innsbruck-i palota részére, hanem minden valószínűség szerint azonosak azokkal a képekkel, amelyeket Herbel a nancy-dialdálív díszítésére készített. Nancy-ból Herbel olajfestményei a gobelinekkel együtt kerülhettek 1737-ben Toscana-ba, majd Bécsbe, ahol Ferenc császár halála után ezeket nem olvasztották be az osztrák császári garde meublebe, mint a gobelineket, hanem Innsbruckba szállították Hofburg díszítésére.

A ma Innsbruckban levő tíz kép volt tehát az 1705-ben Nancyban készíteni kezdett gobelinek közvetlen mintaképe, ezek után készítették a gyártáshoz szükséges kartonokat, s ilyenformán a gobelinek jelenetei valóban Herbel „tervezetei” után készültek. A kis győzelmi sorozat minden darabjának meg van az innsbrucki mintaképe, s ha Herbel valóban huszonöt képet készített a diadal-kapura, akkor a gobelin-sorozat valamennyi darabja kapcsolatos vele, sőt nem is készült mindegyik olajképről gobelin. Ezt azonban csak akkor bizonyíthatnánk, ha még kerülnének elő Herbel-képek.

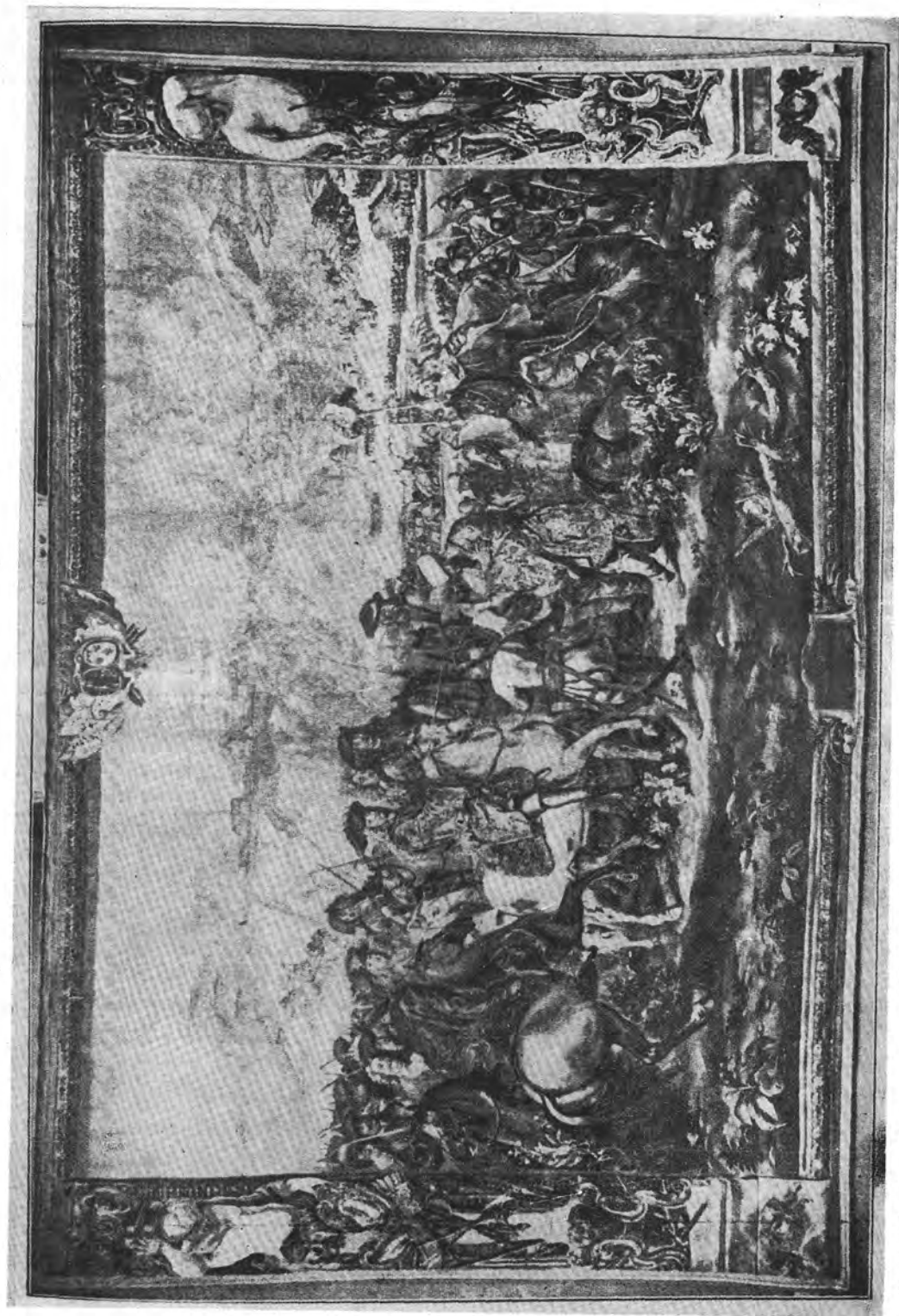
Herbel innsbrucki képei azonban nem önálló alkotások. A bécsi Albertina gyűjteményében tizenkét vörös és fekete krétarajz található, amelyek közül tíz (köztük a négy budai vonatkozású: *La Siege de Bude fait dans cette meme année*, — *Le Sac de la ville de Bude prise d'assaut en 1686*, — *L'Entrée triomphante du Duc de Lorrain dans la Ville de Bude*, — *Les Turcs repoussés dans la tentative qu'il firent pour rentrer dans Bude*) pontosan megfelel az innsbrucki olajképeknek. A rajzokon eredeti jelzés van: *A. F. van der Meulen*.¹⁵ A rajzok készítése idejét nem jegyezték fel, de azt tudjuk, hogy 1690 előtt készülhettek, mert Adam Frans van der Meulen ebben az évben halt meg.

A brüsszeli születésű Meulen a csataképfestő Pieter Snayer tanítványa volt, 1686-ban XIV. Lajos francia király udvari festője, 1686-ban pedig a párisi festőakadémia premier conseiller-e lett. Meulen csataképfestő volt, a francia király szolgálatában és kíséretében számos ostromképet és csataképet festett. Tudjuk, hogy gobelinekhez is készített terveket, s a párisi Gobelin-gyárban kétszáz rajza található.¹⁶ Minden valószínűség szerint az Albertinában levő rajzai is gobelin-tervek voltak, ugyanis valamennyi lapján négyzetes beosztás látható. Ezeket a rajzokat használta fel Herbel olajfestményeihez, de Meulen-rajz volt a krakkói Czartoryski Múzeumban levő olajfestmény készítőjének a kezében éppúgy, mint Heinrich Faust kezében is. Van der Meulen rajzai a valóság tükörképei, ő egyenesen a gobelin-készítés igényeinek kívánt eleget tenni: a gobelin-szövésnél a tükörképet fordítják vissza a valóságra. A gobelin-szövésnek ugyanis két fajta technikája van: a *hautelisse*-eljárás a pausztechnika következtében a látásnak megfelelő szövést eredményez, a *basselisse*-eljárásnál a karton a szövők háta mögött lóg, s ez az eljárás a kivitelezett gobelinen a karton tükörképét adja. Ezért a *basselisse* kartonokat már mint tükörképeket festik meg, hogy a gobelinre való átvitelnél a látásnak megfelelően jelenjenek meg. A nancy-i gobelinszövő műhelyekben a *basselisse* technikát alkalmazták.

A Lotharingiai Károly győzelmeiről készített gobelinek két sorozata azonban különbözik egymástól. A kis győzelmi-sorozat a képet valóságként adja vissza, a nagy győzelmi-sorozat viszont tükörképet ad. A nagy győzelmi-sorozat kartonjainak közvetlen forrásai nem a Meulen-rajzok voltak, hanem Herbel olajfestményei. A Meulen rajzai alapján Herbel által az 1690-es években készí-

¹⁵ A rajzok a bécsi Albertina gyűjteményében a következő leltári számok alapján találhatóak: 10061—10072. A budai rajzokat ismertette Rózsa György, i. m. 341.

¹⁶ Meulenről *Thieme—Becker*, XXIV.

6. Buda felszabadítása (a nagy győzelmi sorozatból)

tett olajfestmények is mind tükörképben vannak, tehát teljes mértékben átvették a Meulen-rajzok beállítását, ami mindenesetre azt bizonyítja, hogy Herbel nem volt jelen azoknál az eseményeknél, amelyeket ábrázolt.

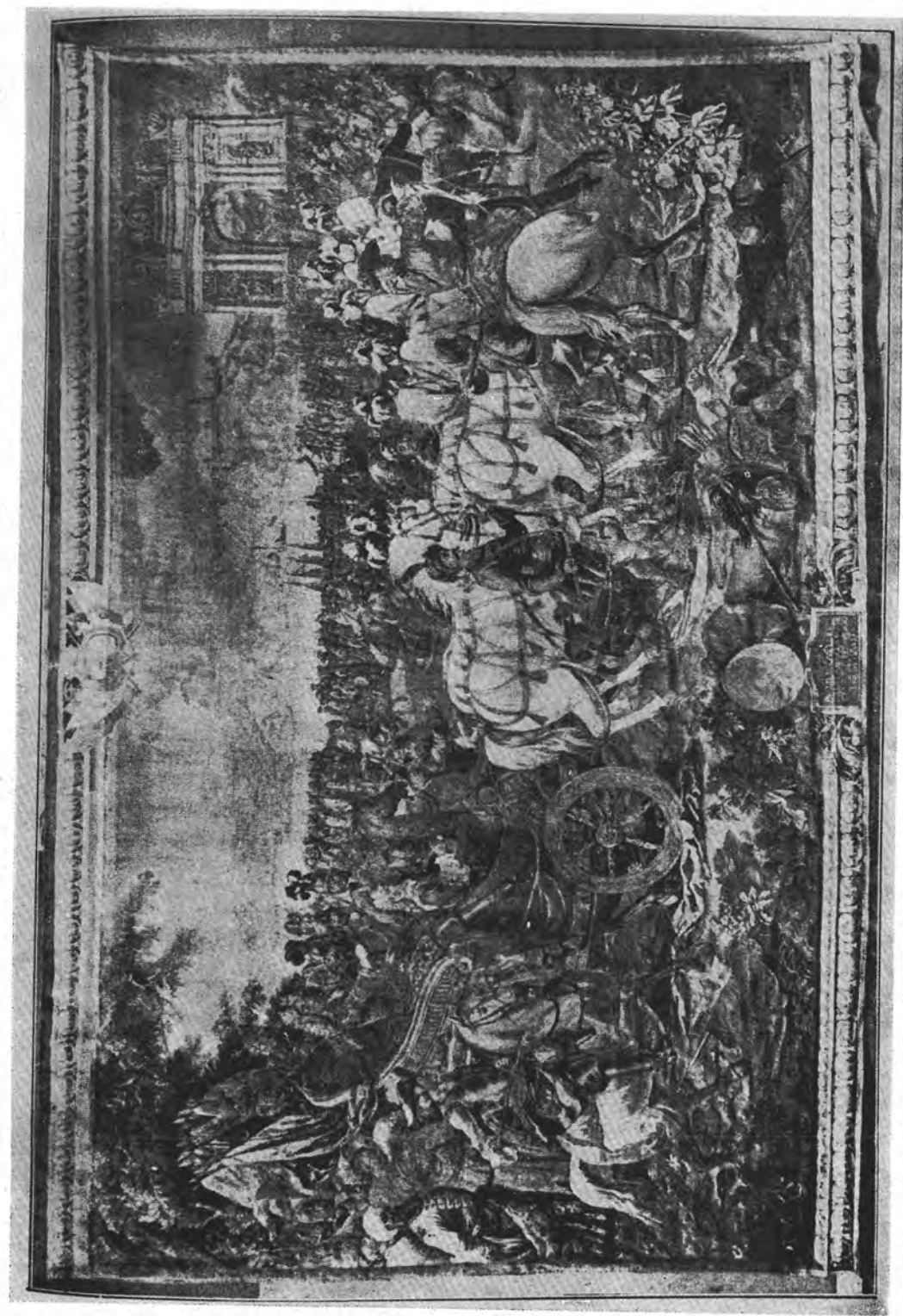
A kis győzelmi-sorozathoz a Meulen-rajzokat használták fel, de hogy a kartonokat ki készítette, nem tudjuk. A kartonok készítője (vagy készítői) szigorúan ragaszkodott forrásához, s nyilvánvalóan nem a szándéka, hanem képességeinek a korlátozottsága okozta azt, hogy rajza meglehetősen primitívre sikerült, amit még fokozhattak a szövés közben elkövetett hibák is. Valószínűleg ez a kezdetlegesség lehetett az oka annak, hogy új sorozat kezdését határozták el, s az új kartonok megrajzolására Du Rup francia festőt hívták Nancyba.

Du Rup nem a Meulen-rajzokat vette forrásnak, talán kézbe se vette, mert ha kézbe veszi, látnia kellett volna, hogy azok kartonkészítéshez szükséges és alkalmas rajzok, tehát tükörképek. Herbel olajfestményeiről készített kartonokat, tehát tükörképről tükörképet, s ez okozta azt, hogy a Du Rup kartonai alapján készített gobelinek is tükörképben vannak. Du Rup és utóda, Martin nem szolgálai módon másolták Herbel olajfestményeit, hanem művészi elképzeléseinek és a gobelin-technika igényeinek megfelelően alakították azokat. A lényeges elemek változatlanok maradtak, de a jelenetek mozgalmasabbakká váltak, amit elsősorban új alakok berajzolásával, a jelenetek csoportosításával értek el, a háttérknél (városkép, táj) azonban ragaszkodtak forrásukhoz.

A Lotharingiai Károly győzelmeiről készített valamennyi gobelinek az ősforrása tehát Meulen rajz-sorozata. A sorozatnak a budai lapjai, s különösen a Buda bevételét és kifosztását, valamint a Lotharingiai Károly diadalmenetét ábrázoló lapok olyan városképeket adnak, amelyek más ábrázolásokról nem ismeretesek. Ezeket a városképeket csak a helyszínen készíthették. Hogy Meulen jelen lett volna 1683—1687 között Lotharingiai Károly minden hadműveleténél (Bécsnél, Pozsonynál, Párkánynál, Esztergomnál, a Szentendrei-szigeten, Budánál, Érdsnél, Mohácsnál, Eszéknel, Szegednél, Erdélyben), elképzelhetetlen, s annak is kevés a valószínűsége, hogy Magyarországon, vagy Budán járt volna. XIV. Lajos francia király udvari festőjének a részvétele Ausztria török-ellenes háborújában, éppen a franciák által elűzött Lotharingiai Károly mellett még azzal sem valószínűsíthető, hogy tudunk franciák részvételéről a felszabadító háborúban, s hogy ezek között volt Lotharingiai Károly két unokaöccse, Commercy és Vaudemont herceg is. A rajzokat a Lotharingiai Károly vezérkarához tartozó mérnökök egyike készíthette. Budánál ebben a vezérkarban tíz mérnök volt, akik közül csak Marsigli és Fontana neve ismeretes. Hallart és De la Vigne a bajor választófejedelem vezérsege alatt szolgált,¹⁷ s így kizárt, hogy ezeket a rajzokat ők készítették volna. A helyszíni rajzok készítőit minden valószínűség szerint az ismeretlen nevű mérnökök között kell keresni.

Meulennek a rajzok elkészítésére a megbízást 1687—1690 között még Lotharingiai Károly adhatta, rendelkezésére bocsátván mindazokat a rajzokat, amelyek az egyes jelenetekhez háttérnek, díszletnek szükségesek (a tájképek — mint az Erdély leigázását ábrázoló jelenetnél — nyilvánvalóan Meulen rajzai). Lotharingiai Károly választása Meulenre, mint gobelin-tervezőre esett, saját dicsőségét kívánta hirdetni a faliszőnyegeken, nyilvánvaló politikai céllal, mintegy igazolva saját politikáját: a törökök kiűzésével Magyarországról Ausztria biztonságban érezheti magát, és Franciaország ellen fordulhat. E gobelineknek még külön érdekessége az, hogy Lotharingiai Károly dicsőségét az a festő rajzolta meg, aki alig húsz évvel korábban éppen a Lotharingiai család bukásáról festett képeket: Nancy elfoglalásáról, a Lotharingiai herceg és Turenne találkozásáról.

¹⁷ Károlyi—Wellmann, i. m. 116—119.

7. Lotharingiai Károly bevonulása Budára (a nagy győzelmi sorozatból)

ZUR FRAGE DER LOTHRINGISCHEN GOBELINS
MIT DER DARSTELLUNG VON BUDA

Leopold von Lothringen ließ zur Verherrlichung seines Vaters Karls von Lothringen, der in den Kriegen gegen die Türken eine große Rolle gespielt hatte, zwei Reihen Gobelins über dessen Sieg anfertigen. Alle fünf Stücke der sogenannten Kleinen Siegesreihe (1705—1710) sind in Nancy hergestellt worden, von der Großen Siegesreihe dagegen 16 Gobelins unter der Anleitung von Mitté Charles in den Jahren von 1709 bis 1717 in Nancy, die anderen 4 Mitte der zwanziger Jahre des 18. Jahrhunderts unter der Anleitung von Bacor Josse in La Malgrange.

Die Urquelle von sämtlichen über die Siege Karls von Lothringen angefertigten Gobelins ist eine vor 1690 hergestellte, derzeit in der Wiener Albertina aufbewahrte Bilder von van der Meulen. Meulens Zeichnungen verwendeten auch Charles Herbel als Vorlage für die Ausschmückung des Thriumphbogens, der 1698 bei Gelegenheit des feierlichen Einzugs Leopolds von Lothringen in Nancy aufgestellt wurden. Heute befinden sich diese Ölbilder in der Hofburg von Innsbruck. Ebenfalls Meulens Zeichnung war die Vorlage für ein Bild, das Faust 1694 anfertigte.

Die in der Albertina aufbewahrten Bilder Meulens sind als Vorlagen für Gobelins gedacht gewesen, denn das Bild ist in der Darstellung spieltbildlich wiedergegeben.

Die beiden Gobelinreihen weichen in der Darstellung voneinander ab. Die kleine Siegesreihe gibt das Bild im Spielbild. Für die Kleine Reihe wurden die Meulen-Zeichnungen unmittelbar verwendet, doch wer den Karton hergestellt hat, wissen wir nicht. Der Verfertiger der Gewebe hielt sich streng an seine Vorlage; es ist ganz offensichtlich nicht seine Absicht, sondern eher seinen beschränkten Fähigkeiten zuzuschreiben, daß die Wiedergabe des Bildes ziemlich primitiv ist und durch die Webfehler noch schlechter ausfällt. Wahrscheinlich war auch diese primitive Ausführung der Grund dafür, daß man sich zu einer neuen Reihe entschloß und zur Zeichnung der neuen Kartonen den französischen Maler du Rup nach Nancy berief. Du Rup jedoch nahm nicht die Meulen-Zeichnungen zur Vorlage, sondern die von den Ölbildern Herbels angefertigten Kartons, also die Spiegelbilder der Spiegelbilder, wodurch schließlich zu erklären ist, daß die nach den Kartons von du Rup hergestellten Gobelins eine spieltbildliche Darstellung wiedergeben. Du Rup und sein Nachfolger J. B. Martin kopierten Herbels Bilder nicht etwa nach Sklavenmanier, sondern stellten die Kartons ihren künstlerischen Vorstellungen und den Ansprüchen der Gobelin-Technik entprechend her.

Von Meulens Bilderreihe geben die Budaer Zeichnungen, und darunter besonders diejenigen, welche die Einnahme Budas und seine Plünderung sowie den Triumphzug Karls von Lothringen darstellen, Stadtbilder wieder, die uns von anderen Darstellungen her nicht bekannt sind. Diese Stadtbilder konnten nur an Ort und Stelle angefertigt worden sein. Meulen selbst war nicht bei der Belagerung von Buda dabei. Die Teilnahme eines Hofmalers des französischen Königs Ludwigs XIV., also Meulens, an einem Krieg Österreich gegen die Türken ist undenkbar.

Vorstellbar ist dagegen, daß ein zum Führungsstab Karls von Lothringen gehörender Ingenieur die ursprünglichen Skizzen anfertigte. Karl von Lothringen hätte dann noch zwischen 1687 und 1690 Meulen den Auftrag zur

Anfertigung der Gobelin-Pläne gegeben und ihm all jene Skizzen überlassen können, die er zur Ausschmückung und zur Darstellung des Hintergrunds der einzelnen Szenen notwendig brauchte.

Karl von Lothringen hatte wohl deshalb Meulen als Gobelinstalter ausersehen, weil er zugleich auch seinen eigenen Ruhm verkünden wollte, offensichtlich aus politischen Gründen, um gleichsam seine eigene Politik zu rechtfertigen: mit der Vertreibung der Türken aus Ungarn konnte sich Österreich in Sicherheit wiegen und gegen Frankreich wenden.

A PEST-BUDAI REPÜLŐHÍD

A mai Budapest eredetét képző Pest, Buda és Óbuda kialakulásában nagy szerepet játszott, hogy ezen a helyen keresztezték egymást a legfontosabb szárazföldi és vízi útvonalak. Ennek viszont az az oka, hogy itt volt a szükséges útvonalvezetéshez legközelebb eső előnyös dunai átkelőhely. A télen is bővízzel előtörő források, a Tabán védett völgye ezt a helyet alkalmassá tették a letelepedésre.

Az átkelőhely biztonságáról háborúban és békében egyaránt gondoskodni kellett, meg kellett alkotni és fenntartani azokat az eszközöket, melyek emberek állatok és áruk veszély nélküli szállítását lehetővé teheték.

Azok a dereglyék, kompok, melyekkel az átkeléseket lebonyolították, nemcsak a helybelieknek szolgáltak közlekedési eszközül, de nélkülözhetetlen kellékei voltak egy nagyszabású kelet—nyugati kereskedelmi és hadi út fenntartásának. A két dunaparti település lakói ennek az útvonalnak kulcsponja felett rendelkeztek, vámot, fuvardíjat szedhettek, de meg is akadályozhatták az átkelést, vagy az áruk szállítását, ha érdekük úgy kívánta.

Nem sokat tudunk arról, hogy ezek az átkelést biztosító szerkezetek milyenek lehettek. A legkorábbi rajz, mely a Pest és Buda közötti forgalom lebonyolítását ábrázolja, a török megszállás idejéből maradt fenn. Ezen hajóhid köti össze a két várost.

A török hódoltság utáni pest-budai vedutákat szemlélve pedig egy különös vízi jármű vonja magára figyelmünket. A rajzoló, metsző dekoratív motívumként használja fel képe előterében ezt a kettős hajótestű, kettős árbocú kompot, melynek távoli végén lehorgonyzott hosszú kötélét apró csónakok sora tartja a víz felszínén.

Ez volt a repülőhíd. Mért jelenik meg egyszerre a már rég bevált hajóhid helyett, miben volt annál tökéletesebb? Talán mert beállítása, téli kiemelése egyszerűbb lehetett a hajóhidénál, fenntartása, gondozása olcsóbb volt, ellenőrzése is egyszerűbb. Ugyanakkor a forgalom a két város, illetve a két országrész között még nem volt olyan nagy, hogy azt egy komp szakaszos átkelésével ne lehetett volna lebonyolítani.

1701-ben Pest város tanácsa Moser Antal János szindikátust bízta meg a város kiváltságlevel-ügyének intézésével. Maga állította össze Pest város kívánásainak jegyzékét, és ebben megemlíti, hogy milyen költséges a dunai átkelés fenntartása, és, hogy a híd hat évi karbantartási költségei mennyire megterhelték a várost.¹ Ebből következtethetjük, hogy 1695—96-os években már repülőhíd kelt